

TILLFÄLLESDIKT OCH POLITIK I DAGLIGT ALLEHANDA 1770

av Stefan Ekman

I efterdyningarna av tryckfrihetsförordningen, under frihetstidens sista turbulenta år, fick Sverige sin första dagliga nyhetstidning, *Dagligt Allehanda*.¹ Stockholmarna hade från 1769 tillgång till tryckta nyheter sex gånger i veckan. Även om det inledningsvis handlade om enstaka blad i kvartofORMAT, innebar det en ny medial situation där information förmedlades till läsarna på daglig basis. Innehållet var under de första decennierna inte helt givet i de få dagstidningar som fanns i Göteborg och Stockholm. Dikter, inte minst tillfällesdikter, utgjorde en betydande del av innehållet. Först in på 1800-talet konsoliderades form och innehåll i anslutning till internationell, främst engelsk dagspress, som då hade existerat i över ett århundrade.²

Den här artikeln fokuserar på sambandet mellan tillfällesdikter och politik i *Dagligt Allehanda* 1770. Studien ingår i ett större projekt om tillfällesdikten i svensk nyhetspress 1769–1795, där centrala frågor är varför den äldre dikttypen förekommer i de tidiga dagstidningarna, vad den används till och hur den anpassas till den nya mediala formen.³ Ett fokus ligger på dikternas mediering och re-mediering i dagstidningar, i enlighet med Jay

David Bolters och Richard Grusins tankar om relationer mellan nya och äldre medier, samt hur medieformen påverkar innehållet.⁴ Här är då även retorikens och poetikens förändringar intressanta och hur dikternas form och innehåll förändras efter publikations- och framförandeform i en föränderlig social kontext.

Tillfällesdiktningen var en del av samhällets ceremonier under 1600- och 1700-talet. Det största antalet bevarade separatträck utgörs av grav- och bröllopskrifter, men dikter ingick även i andra offentliga sammanhang som en del av uppvakningen, som vid promovningar och utnämningar av högre civila eller militära ämbetsmän. Denna typ av skaldande var länge en del av de uppgifter som ämbets- och tjänstemän förmodades kunna utföra.⁵ Det skrevs poetiska hyllningar till festligheter och officiella ceremonier, men även vid kungligheters och andra högre digniteters avresor, vistelser på olika orter, hemkomster, födelsedagar eller andra tillfällen värda att uppmärksamma.⁶ Kurt Johannesson beskriver tillfällesdiktningen som en integrerad del av samhällets symboliska handlingar och bruk för det offentliga livet, med en samhällsbevarande funktion i ståndssamhällets representativa offentlighet under 1600- och 1700-talet.⁷

Dikterna producerades ofta för två medier, dels för muntligt framförande vid tillfället, dels som särtryck, ett minne för deltagarna. När dikterna började tryckas i den periodiska pressen innebar det att de överfördes till en ny medial form och ingick i ett nytt medialt och socialt sammanhang. En förändring som blev än tydligare genom dagstidningens födelse och framväxt och den stora mängd dikter av tillfälleskaraktär som trycktes där. Den nya publiceringsformen ledde till ett ändrat förhållande mellan dikterna och det tillfälle eller den person som hyllades, men även ett skifte i mottagare från personer närvarande vid tillfället, till anonyma tidningsläsare.⁸ Dagstidningarna och deras läsare var en central del i framväxten av en borgerlig, eller som Marie-Christine Skuncke benämner den, en ofrälse offentlighet, under frihetstidens sista år.⁹

Tillfällesdikter i *Dagligt Allehanda* 1770

Närmare 300 dikter trycktes i *Dagligt Allehanda* 1770, i genomsnitt en dikt per nummer.¹⁰ De kan sorteras i fem ungefär lika stora grupper: dikter av tillfälleskaraktär, vitterhetsuppsvisningar, dikter med religiöst eller moraliskt innehåll, dikter med politiskt innehåll, samt en femte heterogen grupp med översättningar, julklappsrim och andra versifierade framställningar. *Dagligt Allehanda* hade inte rykte om sig att vara en kvalitetsprodukt och öppnade från början sidorna för insänt material av mycket skiftande kvalitet.¹¹ Många av de poetiska bidragen av lägre kvalitet anges komma från läsekretsen. Detta skedde genom en inledande kommentar före titeln eller ingressen om att texten var inlämnad, insänd eller införd på begäran. Man kan misstänka att detta var ett sätt för utgivaren Wilhelm Momma att distansera sig och klargöra att dikterna ifråga inte var skrivna av någon i tidningens inre krets.

Dikter över döda

Den största gruppen bevarade tillfällesdikter från 1600- och 1700-talet skrevs i samband med dödsfall eller bröllop. Gravdikterna utformades normalt med en allmän inledning följt av en personspecifik avdelning, där sorg över dödsfallet, lovprisning av den döde och en avslutande tröstedel skapade en enhet.¹² Innehållet utformades i enlighet med principen om *decorum*. Det sorgliga ämnet krävde en hög stil, men den dödes börd, sociala status, kön och ålder styrde ämnesval, sökplatser (*loci*), bilder, dygder och egenskaper att hylla, sorgens omfattning och tröstens innehåll. När bruket att hylla med dikter spreds utanför de högre sociala kretsarna, återspeglas det i valet av sökplatser och ett ändrat *decorum*.¹³ Dikterna blev generellt kortare, främst genom att den allmänna inledningen och lovprisningen minskade i omfattning.¹⁴

I *Dagligt Allehanda* från 1770 finns femton dikter som är skrivna över avlidna personer. Åtta ansluter till gravdiktens struktur och innehåll. Här finns även två stenstilar, där den mest utförliga är uppdelad i två kolumner som sträcker sig över mer än en hel sida. Den besjungna är kronprins Gustavs guvernör, före detta riksrådet och kanslipresidenten Carl Gustaf Tessin. Tessin hade varit i onåd hos de kungliga, men var vid sin död på väg att få upprättelse, inte minst ekonomiskt, genom kronprinsens försorg. Det var då inte kontroversiellt med en hyllning som inbegrep hela nationen och även ett avsnitt om den förlust som dödsfallet orsakat kungafamiljen och i synnerhet kronprinsen.¹⁵ Innehållet ansluter till det äldre idealet, vilket återspeglas både i en omfattande sorg och en panegyrisk hyllning av den döde, med fokus på börd, social position, insatser för landet och dygder. I det här fallet blev tidningen en del av den representativa offentligheten, ett sätt att sprida en traditionell bild av ståndssamhället i en ny medial form.

Ingen av de övriga dikterna når dessa höjder av sorg och lovprisning. Ett exempel på en mer återhållsamt utformad lovprisning finns i dikten över censorn och politikern, den kontroversiella Nicklas von Oelreich. Han hedras med en endast tre strofer lång dikt, publicerad den 22 september. Dikten saknar en allmänt hållen inledning och har mycket begränsad lovprisning och tröstedel. Den dödes sociala och politiska tyngd berörs kortfattat i titeln: "Wid Kongl. Maj:ts Högtbetrodde Mans Presidentens" och börden markeras genom epitetet "Högwålborne". Den inledande versen leder direkt in diktens ceremoniella funktion i anslutning till jordfästningen med konstaterandet "Så gack då Sannings Wän, ned til Dit hwilo-rum".¹⁶ Längre fram, i den avslutande delen om minnets bevarande, uppmärksammas Oelreichs insatser för tryckfriheten och arbetet som censor. Även om dessa rör landet som helhet, är det inte i det kollektiva svenska medvetandet som hans minne kommer att bevaras. Det är hans namn som kommer att leva kvar ännu en tid "[s]å länge som på Skrift Ditt Imprimatur står". Dikten över Oelreich ansluter till form och innehåll till övriga dikter över döda i *Dagligt Allehanda* under 1770. Det handlar där om representanter för en borgerlig krets: en tobaksfabrikör, en kyrkoherde, en komminister, en hovkällarmästares fru, en kopist vid krigsexpeditionen, samt två kvinnor som socialt enbart definieras med det borgerliga epitetet "fru". Dikterna är genomgående korta, två–sex strofer, utan omfattande inledningar. Det förekommer inte heller någon ingress eller kommentarer om att dikterna skulle vara införda på begäran. Lovprisningen är begränsad i omfattning och i val av sökplatser. För kvinnorna är det egenskaper passande för en god mor och maka, kombinerat med den gudfruktighet som leder till salighet efter döden.¹⁷ För kyrkans män uppmärksammas även yrkesverksamheten, med fokus på att de varit goda herdar för sina respektive flockar.¹⁸

Det är möjligt att dikterna först presente-

rades i samband med begravningen och sedan lämnades till tidningen för publicering. Placeringen av diktjaget vid graven, utpekandet och tilltalet av sörjande och i vissa fall även av den döda, förankrar ceremonin i tid och rum. I ett fall anges detta även i titeln i tidningen: "Äreminne, yttradt wid Kyrkoherdens Hög- ärewördige och Höglärde Magisterns, Herr Johan Lönbergs Graf, d. 9 Maji 1770".

En dikt skiljer sig från de övriga. Den är skriven över Margaretha Getz, maka till vinhandlaren och hovkällarmästaren Petter Henric Fuhrman. Den publicerades i tidningen den 14 april.¹⁹ Här finns en utförlig och poetiskt sammanhållen inledning och lovprisning över fem strofer. På ett plan ansluter den till det äldre idealet, med en inledning i form av en genrekonventionell betraktelse över den världsliga tillvarons förgänglighet, med ett upprepat konstaterande av att olika livsvägar slutar i dödens triumf. Den inledande strofen beskriver också lockelsen i att ge efter för världsliga begär och leva ett liv i vållust, prakt och överdåd, utan reflektioner över döden eller den hinsides tillvaron. Ett konventionellt scenario som bland annat känns igen från Stiernhielms *Hercules*. I de avslutande verserna påpekas dock, som hos Stiernhielm, att döden gör denna livshållning ohållbar. På ett avgörande sätt avviker dock inledningen från gravdiktens traditionella utformning, vilket blir ett avståndstagande från den offentliga representativiteten och dess *decorum* och även ett inlägg i frågan om adelns ensamrätt till högre ämbeten:

Det låter lustigt, til at lefwa,
 I wällust, pragt och öfwerdåd;
 Sig in i werldens nöjen wefwa;
 Ha ödets gunst och lyckans nåd;
 Brillera utaf falska sken,
 Förnögd, at blott begären swalkas;
 Det låter bra; Men döden nalkas
 Och gör en skräck i märg och ben.

Det låter stält, til äran klifwa,
 På tusend andra men'skjors fall;
 Sit namn i Tide-Böckren skrifwa,
 At rycket gifwer återskall;
 Med wapne-brak, Minister-swek
 Blott räkna Anor och bedrifter;
 Det låter: Men de dödas grifter
 Gör Hjälten, som et Lik, så blek.

Det låter qwickt, at lärder wara;
 At kunna tala alla språk;
 På alla Högmåls-Frågor swara,
 Och kunna räkna alla bråk;
 I alla saker gifwa ljus,
 Och blädra i de gamlas Lappar;
 Det låter: Men när döden klappar,
 Står Philosophen helt confus.

Diktjaget pekar ut olika vägar till världslig framgång, antingen genom militär eller civil karriär, eller genom utbildning och lärdom, det vill säga adelsmannens traditionella karriärvägar. Ståndskritiken konkretiseras redan i den först citerade strofens ”Blott räkna Anor och bedrifter”. Formuleringen var uppenbar för samtida läsare, då adelns ensamrätt till höga ämbeten inom den civila och den militära staten länge hade varit en politisk stridsfråga som även diskuterades livligt vid riksdagarna 1769–1770 och 1771–1772.²⁰ Kritiken fördjupas genom konstaterandet av att framgångarna och berömmelsen nås på andra människors bekostnad, genom våld och svek. Den avslutande scenen, mötet med döden, ger insikt om att ära och berömmelse inte är värda något. Beteckningen hjälte blir här ett ironiskt epitet. Mötet med de dödas gravar skrämmer, vilket slutligen visar att det inte finns något hopp i övergången till den hinsides tillvaron. Slutet blir lika nedslående för den som väljer kunskapens väg genom livet. Den lärde har inga svar i mötet med döden.

De följande två stroforna ställer Getz som ett positivt exempel mot dessa livsöden. Det är det stilla livet, långt från strävan efter ära och världsliga framgångar. Kontrasten mot de manliga adelsidealerna blir än tydligare i den

personknutna hyllningen, med de begränsningar som fanns för lovprisning av kvinnor i det förindustriella samhället:²¹

Men okänd af de höga fjäsen,
 En stilla lefnad fylla opp;
 Föragta werlden och dess wäsen;
 I dygden ha sitt enda hopp;
 At segra öfwer kött och blod;
 Ej spara mödor när det gäller:
 Det låter ej, men tilfreds ställer,
 En Sjal af ägta ädelt mod

Sin ro i sina plikter smaka,
 Och värdigt fylla up den lott,
 Som wördad Mor, och Älskad Maka
 Man af Försynens hand undfädt.
 Et Samwet utan minsta fläck,
 Som ej förwillas utaf flärdens;
 Det låter icke stort för werlden;
 Men där gör döden ingen skräck.

Dygden som kopplas till exempellivet har ett annat innehåll än dygden i dikter över adliga adressater.²² Den kopplas inte till ståndsideal, utan till ett rättfärdigt liv och detta sker ur ett begränsat perspektiv. Den person- och köns-specifika strofen följer mönstret för vuxna kvinnor från borgerligheten. Det är i rollerna som mor och maka samt i gudfruktighet som det dygdiga livet konkretiseras och som vägen till den himmelska tillvaron efter döden garanteras. Detta slut försäkras också den sörjande änklingen om i slutstrofen, där diktjaget vänder sig direkt till honom och beskriver hur hans makas själ har lämnat jordelivet och inträtt i himmelriket. Eftermälet handlar om den vandel som gjorde att Margaretha Getz dog med heder och utan fruktan inför mötet med döden. En hållning vid livets slut som de adliga livsvalen inte leder fram till.

Berättarpositionen, den traditionella gravdiktsstrukturen och den avslutande strofens utpekande och direkta tilltal av maken pekar mot att även denna dikt framfördes muntligt i anslutning till jordfästningen. Diktens politiska innehåll är ovanligt, men var sannolikt

inte stötande för begravningsdeltagarna, då de torde ha haft samma sociala tillhörighet och politiska grundsyn som de besjungna makarna. Konnotationerna till en representativ offentlighet ger ytterligare en dimension till diktens funktion som diskussionsinlägg i nyhetstidningens offentlighet. Dikten kan ha fungerat som gravdikt i det ursprungliga ceremoniella sammanhanget, med sorg över dödsfallet, lovprisning av den döda och tröst. När dikten trycktes i tidningen innebär det en remediering, en överflyttning av innehållet till en ny medial form, vilket också ändrade diktens funktion. Det finns inga inledande, redaktionella kommentarer, ingen ingress eller markering att dikten över Getz infördes på begäran. Däremot fungerar titeln som introduktion och information. Här finns namnet på den döda, på änkingen och hans yrke, samt platsen och datumet för dödsfallet, information till dem som inte var närmare bekanta med familjen. Tids- och rumsangivelserna bidrar till att dikten kan upplevas som en ögonblicksskildring från ceremonin, en typ av *evidentia*. Dikten fungerade även som ett estetiskt objekt, ett exempel på vitterhet. Det är dock med utgångspunkt i tidningen som diskussionsforum som innehållet blir riktigt intressant. I kontrasteringen av borgerliga dygder, livshållning och levnadsväl mot traditionellt adliga, blir dikten ett inlägg i den politiska debatten.

Tillfällesdikt som politisk hyllning

I dikten över Getz är det politiska en del av tillfällesdiktens form och innehåll. Kopplingen mellan tillfällesdikt och politik var emellertid varken oproblematisk eller invändningsfri. Under våren 1770 kunde läsarna ta del av en polemik mellan pseudonymerna Veriphilius och Verus. Den förre stod för ett traditionellt ideal, med tillfällesskrifter fria

från politiska inslag, medan den senare inte såg något problem med den typen av blandat innehåll.

Veriphilius inlägg, som fyller tidningens första sida den 15 mars, är en utförlig, kritisk diskussion av politiskt färgad lovprisning och dess negativa påverkan på offentliga hyllningar. Två aspekter lyfts särskilt fram. Den första är att lovprisningen hyllar egenskaper och handlingar som antingen är stridbara eller inte är värda beröm överhuvudtaget. Denna enögdhet leder till en hyllning fylld av överdrifter eller som politiska motståndare till och med uppfattar som klander. Den typen av omdömen blir partiska och kan "icke tjäna till någon nytta eller uppbyggelse", vilket Veriphilius ser som tillfällesdiktens syfte. Den andra aspekten är att lovorden i sig relativiseras och tappar sin positiva och hyllande funktion. Inlägget avslutas med en beskrivning av vilken typ av personer som är lämpliga att hylla och hur detta ska ske. Utgångspunkten är att endast sådana människor ska prisas som alla kan enas om är värda att hyllas. De besjungnas kärlek till fosterlandet ska kännetecknas av kärlek till landets medborgare, gärningarna ska inte utgå från partiintressen, utan de ska återspegla saktmod och redlighet.

Svaret från Verus publicerades drygt två veckor senare, den 2 april. Texten är endast en tredjedels sida lång, men placerades längst upp på första sidan. Verus kommenterar inte debattmotståndarens syn på hur lovprisningen borde utformas. Han försvarar den kritiserade ståndpunkten, men erkänner inte att det skulle röra sig om en politisering. Till skillnad mot Veriphilius mer abstrakta beskrivning av personer, egenskaper och handlingar värda att hylla offentligt, målar Verus upp en konkret bild: "Men om en rättsint Patriots förtjenster afskildras med lifliga färgor för Allmänheten, och dens ära tolkas, som är känd för redlighet och ömt hjerta emot med-undersåtare, och som welat lätta hwad dem trycker, samt befordra deras Wäl". Trots den värtaliga framställningen kan inte Veriphilius och dennes

meningsfränder ha uppfattat formuleringarna om en rättsint patriot, samt dennes redlighet och ömma hjärta som neutrala. Begreppet ”med-undersätare” signalerar också en social positionering med politiska konnotationer. Veriphilius syn på offentliga hyllningar ansluter till ett äldre ideal, till en representativ offentlighet, där personer som lovprisas framställs som eftersträvansvärda exempel. Verus argumentation sker från en annan position, i en offentlighet där ära och förtjänst hyllas oavsett börd eller samhällsposition. Det leder då till att sökplatser, troper, begrepp och *decorum* anpassas till nya grupper och nya ceremonier.

Det finns enstaka mer renodlade politiska tillfällesdikter i *Dagligt Allehanda* 1770. Det tydligaste exemplet på en tillämpning av Verus idéer om lovprisning är två dikter adresserade till generalen Thure Gustaf Rudbeck, publicerade i samband med att riksdagen avslutades i början av året. Rudbeck var en ledande mösspolitiker redan på 1740-talet, lantmarskalk vid den aktuella riksdagen 1766–1767 och hjärnan bakom angreppet mot hattarnas finans- och skattepolitik vid riksdagen 1769–1770.²³ Den första dikten består av två strofer, tryckta i tidningen den 21 januari. Diktjaget är Fru Sanning, som möter sin hjälte och vän, Rudbeck, och hyllar honom för insatser för och försvar av hennes namn och heder. Den andra dikten publicerades 8 februari med en utförlig titel som anger det uppmärksammande tillfället: ”Wälment yttrande öfwer Herr General-Majoren och Commendeuren Thure Gustaf Rudbecks Memorial, angående Riksens Ständers Bewillning wid Riksdagen, 1770”. Dikten innehåller en utförlig beskrivning av hur Rudbecks förstånd, erfarenhet, kunskap och medkänsla leder honom till att försöka rädda landet från nöd, skatter och skuld. Att Rudbecks och mössornas attack mot hattarnas finans- och skattepolitik inte lyckades, framgår givetvis inte av dikten.

De båda dikterna illustrerar lovprisningens ändrade innehåll och politisering. Den genre-

typiska utformningen av lovprisningen, med en personifierad Sanning som hyllar hjälten, är en konventionell bild av en högadlig generals stordåd. Att ryktet om bedriferna når ut över Norden är också i enlighet med *decorum*. Men de faktiska handlingarna erkändes inte av alla. De politiska motståndarna såg givetvis inte Rudbeck som hjälte eller hans insatser vid riksdagen som något värt att hylla i poetisk form. Figurer och bilder inom tillfällesdiktningen får en innebörd som delar av samhället inte accepterade. En person eller ett tillfälle stod visserligen i centrum, men dikterna riktade sig till en grupp och fungerade inte som ett exempel för ständssamhällets socialt enhetliga och statiska struktur. När dikterna trycktes i nyhetstidningen flyttades de också till ett medialt och socialt sammanhang där den direkta kopplingen till tillfället saknades och mottagargruppen var anonym, större och mer heterogen. Användandet av nationens väl och tilltal av svenska män med redligt hjärta, blir en beskrivning av samhället, men utifrån andra utgångspunkter och med annan funktion än för tillfällesdikter i en representativ offentlighet. Man kan se den politiserade tillfällesdiktens form, bilder och terminologi som en implicit kritik av dikttypens traditionella användning och ett ifrågasättande av den representativa offentlighetens världsbild.

När tillfället inte var värt en dikt

Det publicerades en handfull dikter i *Dagligt Allehanda* 1770 i anslutning till ett uppvaktningstillfälle av officiell karaktär.²⁴ De följer också tillfällesdiktens retoriska struktur och utformades i enlighet med principen om *decorum*. De uppvaktades börd eller samhällsposition var sådan att diktens representativa funktion inte kunde ifrågasättas. Även dessa dikter torde ha varit en del av tillfällets ceremoniella struktur och publiceringen i tidning-

en ett sätt att sprida nyheten om händelsen och den besjungne personen, samt att visa upp dikten som estetisk skapelse. Ett exempel är dikten till Samuel Oluf af Tilas när han utnämndes till kommissionssekreterare vid turkiska hovet.²⁵ Ett ytterligare exempel är en dikt till Gustav Celsing, skriven när han utsågs till president i kommerskollegiet.²⁶ Dikten trycktes i *Dagligt Allehanda* 28 november. Ingress och redaktionella kommentarer saknas, men informationen om tillfället framgår av titeln: "Öfwer H. Herr Ministren Celsings befördran til Presidents-Embetet i Högloflige Kongl. Commerce-Collegio." Den besjungnes höga börd, sociala position och ämbetets tyngd förklarar den höga stilen, tilltalet och tonen. Här citeras den första av de två stroforna:

Gack, Årans Wän! Din lön at winna,
 Och njut den ära Dig är skedd.
 Din Stjerna går at vägen finna,
 Och har Din Lycka Dig beredd,
 Hon går, och Du Dig efter hastar,
 Din möda snart belöning får,
 Liket när en Sol dess strålar kastar,
 En Glantz uti din Sphere upgår;

Även om Celsius uppmanas att njuta av den ära som har förunnats honom, understryks att han inte enbart har nått positionen genom den obeständiga, nyckfulla och undflyende Lyckan. Ämbetet är främst en lön för möda, alltså en lycka som Celsius själv har skapat. Han har nått positionen genom förtjänst, inte genom börd. Stroforna ur dikten till Celsius är typisk för den här typen av dikter. Att de publicerades i en nyhetstidning innebär ytterligare spridning av information om händelsen och lovprisning av de besjungna.

En dikt som emellertid avviker från normen och som även gav upphov till kritik i tidningen, publicerades 10 mars, utan ingress, men försedd med en utförlig och informativ titel: "Lyck-Önskan til Borgaren Herr Eric Westman, då han, den 15 Februarii 1770, blef

wald till Ålderman för det Loflige Bagare-Ämbetet i Stockholm". Dikten återges här i sin helhet:

Af redliga hjertan tilönskas Er lycka,
 Ej til någon förmon; men idet beswär:
 Men hwad skola wäl de Gröt-Myndig tycka,
 När Åra och redlighet segra så här?

Nu morra de endast, men skämmas at skälla;
 Ty leken är lyktad på oförtänt sätt,
 Skönt Agget tilbudit at Oskulden fälla,
 Hon äntlig dock njuter sin Heder och rätt.

Titeln signalerar att valet till ålderman var ett ceremoniellt tillfälle och att dikten var en del av denna händelse. Den skiljer sig dock från de andra dikterna av denna typ. Dels handlar det om en mer lokal händelse och en person utan hög börd, på en lägre social position än övriga besjungna. Dels ansluter innehållet i dikten inte till hur en personhyllande tillfällesdikt utformades. Lovprisningen är ersatt av ett angrepp på de som motsatt sig utnämningen och orsakerna till att Westman utsetts till ålderman omnämns inte.

Den 19 mars publicerade tidningen en kritisk kommentar till dikten under rubriken "Följande är inlämnat". Författaren förefaller ha stått nära Westman, om det inte rent av var han själv som skrev inlägget. Inledningsvis understryks att denne inte varit medveten om att dikten skulle publiceras, att det hade "skedd utom dess wetskap och mot dess wilja". Här konstateras också att tillfället inte var av allmänt intresse, eftersom det inte var en särskild händelse att borgare blir åldersmän. Innehållet i dikten kommenteras också. Det är "några deruti anförde mindre höflige utlåtelser" som skribenten ställer sig frågande inför och uttrycker avslutningsvis en önskan om att dikten "ewinnerligen må begrafwas i glömskans mörker".

Tillfällesdikten i dagstidningens offentlighet

Marie-Christine Skuncke beskriver hur aristokratin under frihetstidens sista år var på väg att förlora makten över de tryckta medierna, och att "[a] new public sphere, a commoners' public sphere was emerging in Sweden".²⁷ I detta skede ställdes den representativa offentligheten mot en ny, borgerlig offentlighet. Två offentlighetstyper som båda återfanns i den framväxande nyhetspressen och där tillfällesdikten utgjorde ett betydande inslag. Ett exempel är dikten över Margareta Getz. Dess politiska, adelskritiska innehåll fungerade, liksom dikterna till Rudbeck, i den nya offentligheten med ett annat tilltal och en annan funktion än i traditionell tillfällesdikt. Tidningen riktade sig till en större, mer anonym och heterogen mottagargrupp och utgjorde ett forum där dikter ingick i ett offentligt samtal, ofta med politiska förtecken. Dikten till Westman visar däremot på en gräns för tillfällesdiktningen på ett annat område än den politiska debattens. Dikten bryter uppenbarligen mot *decorum* även i en borgerlig sfär. Tillfället är alltför lokalt och vardagligt för att kunna bli föremål för en poetisk hyllning. Innehållet är inte heller utformat i enlighet med tillfällesdiktens principer, vilket titeln utlovar. Det blir en privat polemik till vilken läsarna inte kan relatera, till skillnad mot en politisk hyllningsdikt av Rudbeck, eller en poetiskt elaborerad inledning till en dikt över Margareta Getz. Här blir det alltså dubbelt fel, men också ett exempel på att man, trots den förändrade offentligheten, inte kunde röra sig alltför långt bort från det representativa.

Efter Gustav III:s statskupp och enväldets införande avstannade förändringarna. Michael Roberts beskriver det som att statskuppen innebar att den politiska revolutionen lyckades, medan den sociala revolution som startade under frihetstidens sista år tillfälligt upphörde.²⁸ Detta innebar att de politiska

dikterna i dagstidningarna försvann, medan mängden tillfällesdikter snabbt ökade. Det stora antalet tillfällesdikter i nyhetspressen under den gustavianska tidens första decennium återupprättade diktformens representativa och samhällsbevarande funktion inom ramen för ståndssamhället. Ett tecken på detta är att dikter till kungahuset, till högadliga personer och officiella ceremonier ökar markant.²⁹ Med det ökade missnöjet med regimen och den framväxande oppositionen 1783–1784 återkommer tillfällesdikter med politiskt och även regimkritisk innehåll i den periodiska pressen.³⁰

Noter

- 1 Stort tack till Björn Andersson för kommentarer och referenssökning till artikeln.
- 2 Se exempelvis Anthony Smith, *The Newspaper. An International History*, London: Thames and Hudson Ltd, 1979, s. 52–57, eller Bob Clarke, *From Grub Street to Fleet Street. An Illustrated History of English Newspapers to 1899*, Aldershot: Ashgate Publishing Ltd, 2004, s. 39–44.
- 3 Hur nya medier under initialskedet är öppna för olika och oväntade användningsområden, såväl som kopplingar och relationer till äldre medier har undersökts av exempelvis Henry Jenkins, Lisa Gitelman, Geoffrey B. Pingree och David Thorburn, knutna till Massachusetts Institute of Technology. Exempel på litteratur: Jay David Bolter & Richard Grusin, *Remediation. Understanding New Media*, Cambridge Massachusetts: The MIT Press, 2000 (1999), David Thorburn & Henry Jenkins (red.), *Rethinking Media Change. The Aesthetics of Transition*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press 2004 (2003), Lisa Gitelman & Geoffrey B. Pingree (red.), *New Media, 1740–1915*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2004 (2003), Lisa Gitelman, *Always Already New. Media, History and the Data of Culture*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2008 (2006). Svenska forskare har publicerat studier inom området, som Leif Dahlberg, Jonas Harvard, Solveig Jülich, Patrik Lundell, Pelle Snickars, m.fl. Utöver monografier, finns flera artikelsamlingar utgivna inom ramen för Mediehistoriskt arkiv. Texterna spänner från teorier om forskningsområdet till artiklar som undersöker mer eller mindre glömda medier och hur dessa fungerade och togs emot när de var nya. Solveig Jülich, Patrik Lundell & Pelle Snickars (red.), *Mediernas kulturhistoria*, Stockholm: Statens ljud- och bildarkiv, 2008, Leif Dahlberg & Pelle Snickars (red.), *Berättande i olika medier*, Stockholm: Statens ljud- och bildarkiv, 2008, samt Jonas Harvard & Patrik Lundell (red.), *1800-talets mediesystem*, Mediehistoriskt arkiv 16, Stockholm: Statens ljud- och bildarkiv, 2010.
- 4 Bolter & Grusin 2000, se särskilt s. 10ff. och 55–62.
- 5 Bo Bennich-Björkman, *Författaren i ämbetet. Studier i funktion och organisation av författar-
ämbetet vid svenska hovet och kansliet 1550–1850*, diss. Uppsala: Svenska bokförlaget, 1970.
- 6 I *Dagligt Allehanda* 1770 finns exempelvis dikter i anslutning till kronprins Gustavs besök i Loka hälsobrunn, tryckt 19 juni och ett antal dikter vid prins Carls återkomst från en längre utlandsvistelse i slutet av året.
- 7 Kurt Johannesson, ”Bellman och ceremonierna” i Horace Engdahl (red.), *Tio forskare om Bellman. Föredrag vid Vitterhetsakademiens symposium 15–17 september 1976*, Stockholm: Almqvist och Wiksell International, 1977, s. 97f.
- 8 Se Geoffrey B. Pingree och Lisa Gitelman, ”Introduction” i Gitelman & Pingree 2004, s. xi–xii, xv. Där finns en parallell till synen på nyhetstidningen som ny medial form. Gitelman och Pingree diskuterar introduktionen av nya medier och hur mediets mening och potential inledningsvis inte har en given form i brukarnas medvetande, då användningsområden ännu inte är begränsade av konventioner.
- 9 Marie-Christine Skuncke, ”Medier, mutor och nätverk” i Marie-Christine Skuncke & Henrika Tandefelt (red.), *Riksdag, kaffehus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur 1766–1772*, Stockholm: Atlantis, 2003, s. 284ff.
Begreppet borgerlig offentlighet är omdiskuterat. Det har givetvis sin utgångspunkt i Jürgen Habermas tankestruktur. Cecilia Rosengren diskuterar begreppets problematik i *Tidevarvets bättre genus. Föreställningar om offentlighet och publicitet i Karl Johanstidens Sverige*, diss. Göteborg: Stockholm/Stehag: Brutus Östling bokförlag Symposion, 1999, s. 17–23. Karin Sennefelt har en utförlig genomgång av begreppet och dess användbarhet på det sena 1700-talets Sverige i artikeln ”Mellan hemligt och offentligt Sven Hofman vid riksdagen 1765–66” i Skuncke och Tandefelt 2003, s. 209–228. Se även Jonas Nordin, *Frihetstidens monarki. Konungamakt och offentlighet i 1700-talets Sverige*, Stockholm: Atlantis, 2009, s. 112.
- 10 Det är inte helt okomplicerat att ange antalet dikter i tidningen. Anders Ringblom räknar till 281 i *Dagligt Allehanda* 1770 i *Vers i svensk press 1760–1809. Andra delen. Dokumentation 1*, Växjö: Högskolan i Växjö, 1981, s. 19. Ringbloms vida diktdefinition: ”versifierade texter

- om minst två versrader” (s. II) skiljer inte avslutade poetiska enheter från insprängda diktverser i recensioner och andra prosaframställningar. Antalet blir därför större än de 276 dikter, till innehåll och form sammanhållna enheter, som denna undersökning arbetar med.
- 11 Olof Sylwan, *Svenska pressens historia till stats-hvälfningen 1772*, Lund: Gleerupska universitetsbokhandeln, 1896, s. 428ff., se även Ingmar Oscarsson, ”Med tryckfriheten som tidig tradition (1732–1809)” i Karl Erik Gustafsson och Per Rydén (red.), *Den svenska pressens historia. I begynnelsen (tiden före 1832)*, Stockholm: Ekerlids bokförlag, 2000, s. 145ff.
  - 12 För en genomgång av kompositionsprinciperna för gravdikten och förhållandet till den klassiska retoriken, se Stina Hansson, ”Inledning” i Lars Johansson (Lucidor), *Samlade dikter*. Utgiven med inledning och kommentarer av Stina Hansson, Svenska vitterhetssamfundet. Svenska författare. Ny serie, Stockholm: Svenska vitterhetssamfundet, 1997, s. 17–29.
  - 13 Se Stefan Ekman, *”I skuggan af Din Graf, jag på min Lyrå slår”*. *Carl Michael Bellmans dikter över döda i relation till dikttypens svenska tradition och funktion i nyhetspressen under senare delen av 1700-talet*, diss. Göteborg; Stockholm: Proprius förlag, 2005, s. 85–92.
  - 14 Ekman 2005, s. 86.
  - 15 Tessin introducerade stenstilen som litterär form i Sverige. Se Per S. Ridderstad, *Konsten att sätta punkt. Anteckningar om stenstilens historia 1400–1765*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1975, s. 322–342.
  - 16 Oelreich var kontroversiell och karakteriserades sällan i positiva ordalag. Dödsfallet anges också ha gett upphov till satiriska texter. En hållning som dikten i *Dagligt Allehanda* inte ger uttryck för. Se Anders Burius, ”Niklas von Oelreich” i Göran Nilzén (red.), *Svenskt biografiskt lexikon*, band 28, Stockholm: Norstedts, 1994, s. 89ff.
  - 17 Se dikten över hovkällarmästaren Petter Henric Fuhrmans maka, Margaretha Getz, publicerad i *Dagligt Allehanda* 14 april, stenstilen över Cici-lia Kammecker, född Bergman, 6 augusti, samt dikten över Georgina Regina Dreew, 2 november.
  - 18 Dikten över kyrkoherden Johan Lönberg trycktes i *Dagligt Allehanda* 21 maj och dikten över komministern Widenius 2 november.
  - 19 Fuhrman importerade viner och drev bl.a. en vinstuga i Ehrenstralska huset, ett etablisse-mang med gäster som Bellman, Sergel och andra kulturpersonligheter i Stockholm. Margareta Getz var mormor till Carl Michael Bellmans fru, Lovisa, född Grönlund. Både Getz och Fuhrman beskrivs utförligt i Marianne Nyström, *Lovisa Bellman född Grönlund. En bok om Carl Michael Bellmans hustru*, Stockholm: Stockholmia förlag, 1995, s. 26ff., 35ff., 56ff., 65, 68, 72.
  - 20 Frågan om adelns privilegier vid tjänstetillsätt-ning diskuterades livligt vid riksdagen 1769–1770. Se Michael Roberts, *Sverige under frihetstiden 1719–1772*, övers. L.G. Larsson, Stockholm: Bokförlaget Prisma, 2003 (1995), s. 264, 269ff. Se även Marie-Christine Skuncke ”Press and political culture in Sweden at the end of the Age of Liberty”, i Hans-Jürgen Lüssenbrink & Jeremy D. Popkin (red.), *Enlightenment, Revolution and the periodical press*, Oxford: Voltaire Foundation, 2004, s. 92f. om diskussionen vid riksdagen 1771. Se även Maria Cavallin, *I kungens och folkets tjänst. Synen på den svenske ämbetsmannen 1750–1780*, diss. Göteborg: Historiska institutionen, Göteborgs universitet, 2003, s. 149ff., för en översikt över forskningen kring adelns ensamrätt till högre tjänster.
  - 21 Stina Hansson, *”Bröllopslägrets skald och bärens” En studie i Lucidors tillfällesdiktning*, diss. Göte-borg: Göteborgs universitet, Litteraturvetenskapliga institutionen, 1975, s. 94f. Se även Ann Öhrberg, *Vittra fruntimmer. Författarroll och retorik hos frihetstidens kvinnliga författare*, diss. Uppsala; Möklinta: Gidlunds förlag, 2001, s. 37ff., för en genomgång av hustavleideologin och kvinnans ställning under frihetstiden som bakgrund till utformningen av lovprisning.
  - 22 Bengt Lewan, *Med dygden som vapen. Kring be-greppet dygd i svenska 1700-talsdebatt*, Stockholm: Symposium bokförlag, 1985, s. 94f. Lewan visar hur svenska författare ”som Dalin, Norden-flycht och Gyllenborg drevs in i en filosofi som förespråkade dubbla dygdelärer: en för eliten och en för allmänheten” (s. 95). Denna dub-belhet kan spåras även i tillfällesdiktningen i de två typerna av offentlighet i dikterna i *Dagligt Allehanda*. En tolkning som ligger i linje med Janne Lindqvists slutsatser om dygdebegreppet i tillfällesdikter till handelsmän på 1770-talet.

- Janne Lindqvist, *Dygdens förvandlingar. Begreppet dygd i tillfällestryck till handelsmän före 1780*, diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2002, s. 261.
- 23 Pär Frohnert, "Thure Gustaf Rudbeck" i Göran Nilzén (red.), *Svenskt biografiskt lexikon*, band 30, Stockholm: Norstedts, 2000, s. 661ff.
- 24 Det finns ett större antal dikter i *Dagligt Allehanda* 1770 riktade till medlemmar av kungahuset. Särskilt intressanta är demånga dikterna i samband med prins Carls hemkomst till Sverige och Stockholm i slutet av året. Det är inte enbart osorterat insänt material. Man kan se en retorisk och poetisk komposition bakom en grupp av dikter. Flera av dessa är också skrivna av Carl Michael Bellman. Dessa dikter kommer att tas upp i ett annat sammanhang.
- 25 *Dagligt Allehanda* 13/12 1770. Om Tilas liv och diktning, se Torkel Stålmärck, *Vår ungdom är en junidag. Samuel Oluf Tilas, en rokokopoet och hans omvärld*, Johanneshov: Hammarström & Åberg, 1990. En annan uppvaktningsskildring i *Dagligt Allehanda* detta år är riktad till friherren och generallöjtnanten Claes Charpentier vid dennes resa till Finland 5 december. I ytterligare en uppmärksammades att justitieborgmästaren Jonas Robeck utnämndes till riddare av Nordstjärneorden 26 november. Dikten till Charpentier trycktes i *Dagligt Allehanda* 15/12, dikten till Robecks dubbning 20/12.
- 26 Bertil Boëthius, "Gustaf Celsing" i Bertil Boëthius (red.), *Svenskt biografiskt lexikon*, band 8, Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1929, s. 216–226.
- 27 Skuncke 2004, s. 101.
- 28 Roberts 2003, s. 245. Ståndsutjämningen fortsatte sedan under 1780-talet och då med accelererad fart, enligt Sten Carlsson, *Ständssambälle och ständspersoner 1700–1865. Studier rörande det svenska ständssamhällets upplösning*, 2:a omarbetade uppl., Lund: Gleerup, 1973 (1949), s. 253ff.
- 29 Ekman 2005, s. 215ff.
- 30 Ekman 2005, s. 203ff.

Summary

Occasional Poetry and Politics in Dagligt Allehanda 1770

This article discusses three different examples of occasional poems that deviate from the traditional function and form of the genre. In the late 1760s, Sweden saw the launch of its first daily newspaper, *Dagligt Allehanda* [The Daily Variety]. During the ensuing decades the content of the newspapers differed from that of today: a large number of poems were included, on average one per day. Traditionally, occasional poetry had a socially preserving function, as it described and reflected ceremonies in the Swedish society of four estates. But the end of the Age of Liberty was a turbulent time in Sweden, socially and politically. The Freedom of Speech Act was passed in 1766 and the periodical press soon became a forum for political discussions in print. It also facilitated a new public sphere, a commoner's sphere where occasional poetry was employed as a political tool to celebrate people outside the nobility as well as members of other socially and economically successful groups. These new groups required different tropes and virtues; in short, laudation based on a different principles of *decorum*. The poems and discussions included in this article form examples of how political ideas were introduced into occasional poetry and how the notion of *decorum* changed when the daily newspapers were used as a public sphere to reach a new and broader audience for the poems.

Keywords:

Occasional poetry, newspapers, mediation, remediation, *decorum*, public spheres